

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ УМІНЬ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ

Розглянуто наукові підходи до визначення структури вміння і його взаємозв'язок зі знаннями й навичками. Розкрито методикку формування практичних умінь у старшокласників шкіл-інтернатів; визначено основні напрями формування практичних умінь; обгрунтовано зміст, форми і методи формування практичних умінь у старшокласників шкіл-інтернатів.

Ключові слова: *знання, уміння, навички, практичні вміння, старшокласники, школа-інтернат.*

Зміни в соціально-культурному, економічному, політичному житті України зумовили трансформацію цілей і завдань навчання та виховання. Головною метою сучасної школи стає виховання творчої особистості, здатної свідомо та самостійно визначати власний спосіб життя, яка вміє адаптуватися до складних соціальних умов, приймати рішення, долати життєві труднощі, володіє життєвими вміннями, необхідними для самостійної життєдіяльності.

Особливого значення проблема формування практичних умінь набуває для старшокласників інтернатних закладів, які закінчують школу-інтернат і вступають у самостійне життя. Результати проведеного дослідження свідчать, що більшість старшокласників виявила недостатній рівень володіння практичними вміннями й навичками раціонального ведення господарства, а також власної обізнаності щодо їхнього змісту і сутності. Вихованці не знають, як розраховувати баланс прибутків і витрат на певний період часу, не вміють планувати власний бюджет, вести облік, контролювати витрати. Їм не вистачає вмінь приготувати їжу, скласти раціон харчування та обчислити його вартість, знань щодо збалансованості здорового раціону, запобігання негативним наслідкам неякісного харчування. Проблемаю для вихованців шкіл-інтернатів є закупівля продуктів харчування, одягу, взуття, побутових речей, невміння обирати необхідний товар, розумно витратити гроші.

Це зумовлює потребу пошуку шляхів подолання виявлених недоліків, формування у старшокласників шкіл-інтернатів практичних умінь, необхідних для самостійної життєдіяльності.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень виявив, що поняття «вміння» посідає вагомe місце у працях педагогів і психологів. Дослідженню природи і специфічних властивостей умінь, аналізу взаємозв'язку знань, умінь і навичок, закономірностей формування умінь, психічних особливостей їх формування на різних етапах присвячені праці психологів Б. Ананьєва, С. Архангельського, І. Бега, В. Бондаря, А. Ковальова, Г. Костюка, Б. Ломова, Н. Менчинської, Є. Мілеряна, К. Платонова, Д. Узнадзе, В. Чебишевої, І. Якимансь-

кої. Методологічні і теоретичні засади формування навчальних вмінь розкриваються у роботах Ю. Бабанського, А. Боброва, Л. Джулай, М. Запорожця, Б. Коротяєва, В. Кулько, В. Паламарчук, П. Підкасистого, О. Савченко, М. Скаткіна, А. Усової, Т. Цехмістрової, М. Шутя, Г. Щукіної. Науково-теоретичні положення та методологічні підходи до вивчення закономірностей формування загальнонавчальних умінь викладено у працях І. Беха, О. Кириченко, Н. Кузьміної, С. Максименка, Є. Мілеряна, В. Римаренка, С. Товмасьяна, В. Чебишевої, В. Штоня, І. Якиманської та інших. Проблемам формування в учнів умінь і навичок здорового способу життя присвячені дослідження О. Ващенко, С. Жеваги, О. Карпенко, Н. Максимової, С. Свириденко.

Українським інститутом соціальних досліджень (авторський колектив: І. Пеша, Ж. Петрочко, К. Сачивець, О. Яременко — керівник авт. кол.) підготовлено рекомендації та зібрано практичні поради щодо того, як організувати своє життя, побут сучасної людини, розраховані на випускників шкіл-інтернатів, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Державним інститутом проблем сім'ї та молоді за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні (авторський колектив: Ж. Петрочко — керівник авт. кол.; О. Денисюк, О. Безпалько, Р. Вайнола, Л. Дума, Н. Жемера) розроблено програму «Формування навичок самостійного життя». Авторським колективом запропоновано методичні матеріали для роботи з вихованцями та випускниками шкіл-інтернатів. Окремі аспекти досліджуваної проблеми розглядаються в роботах Л. Канішевської.

Незважаючи на широке опрацювання проблем формування життєвих умінь і навичок, поза увагою дослідників залишається питання визначення змісту і напрямів формування практичних умінь у старшокласників інтернатних закладів, пошуку ефективних форм і методів виховної роботи.

Мета статті — розкрити методику формування практичних умінь, обґрунтувати зміст, форми і методи формування практичних умінь у старшокласників шкіл-інтернатів.

Ефективність формування в учнів практичних умінь багато в чому залежить від єдності у поглядах педагогів на сутність цього поняття. Однак у педагогічній літературі немає єдиного підходу до цього питання. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що існують суперечності в розумінні змісту та сутності поняття «вміння». Різноманітні вміння є неодмінними компонентами діяльності. Умінням називають і найбільш елементарний рівень виконання дій, і майстерність людини.

Визначальним у формуванні вмінь є, на думку В. Ягупова, глибокі, гнучкі, дієві та міцні знання, які становлять фундамент умінь і навичок, забезпечують їхню надійність, стійкість і міцність [9]. Г. Ко-

стюк й С. Гончаренко вважають знання складовою вмінь. Без знань немає вмінь. Але вміє той, хто не тільки знає, але й може застосовувати свої знання на практиці, користуватися ними у змінюваних ситуаціях. Уміння — це знання в дії [1, с. 318-319; 3, с. 338]. Умілість людини в тій чи іншій галузі діяльності визначається, на думку Г. Костюка, передусім тим, як її знання скеровують її дії, забезпечують їхню досконалість і продуктивність [3, с. 318]. Водночас у Педагогічному словнику зазначено, що «сформоване вміння може стати ...показником інтелектуального розвитку особистості й насамперед здатності ...до набуття знань і застосування їх у змінених умовах відповідно до поставленої мети діяльності» [5, с. 94-95]. Згідно з Педагогічним словником, «уміння — набута знанням чи досвідом здатність робити що-небудь» [5, с. 94].

В Українському педагогічному словнику поняття «уміння» визначається як «здатність належно виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок» [1, с. 338]. За психологічним словником, «уміння — це засвоєний суб'єктом спосіб виконання дій, який забезпечується сукупністю придбаних знань і навичок. Уміння формується шляхом вправ і дає можливість виконання дії не тільки в звичних, але і в умовах, які змінилися» [7, с. 174]. На думку К. Платонова, уміння — це здатність людини продуктивно, з належною якістю та у відповідний час виконувати роботу в нових умовах. Будь-яке вміння охоплює уявлення, знання, навички концентрації, розподілу уваги, навички сприйняття, мислення, самоконтролю та регулювання процесу діяльності [6, с. 60]. Л. Ітельсон визначає уміння як володіння складною системою психічних і практичних дій, необхідних для доцільної регуляції дій знаннями, які є у суб'єкта [2, с. 224]. Сформувані уміння, на думку І. Якиманської, означає оволодіти складною системою дій (практичних та розумових), що забезпечують приймання і обробку інформації, її порівняння і відбір [8, с. 5]. Є. Мілерян трактує вміння як надзвичайно складне структурне поєднання почуттєвих, інтелектуальних, вольових, емоційних якостей особистості, які формуються і проявляються у свідомому, доцільному, успішному здійсненні нею системи дій, що забезпечують досягнення поставленої мети діяльності в умовах, які змінюються [4, с. 281].

Визначено риси та ознаки вмінь: «гнучкість, тобто здатність раціонально діяти в різних ситуаціях; стійкість, тобто збереження точності й темпу, незважаючи на деякі побічні впливи; міцність (не втрачається й тоді, коли практично не застосовується); максимальна наближеність до реальних умов і завдань» [5, с. 95]; якість, досконалість і продуктивність функціонування (Г. Васянович, Г. Костюк, Є. Мілерян, К. Платонов); усвідомлений і цілеспрямований характер, тобто будь-яке вміння потребує осмислення, самоконтролю

та регулювання діяльності (В. Гузєєв, К. Платонов, Л. Спїрін, І. Якиманська).

Взаємозв'язок між вміннями й навичками виявляється в тому, що вміння — це готовність до свідомих і точних дій, а навички — це автоматизовані компоненти свідомої дії людини, досконале володіння компонентами дії. Уміння і навички формуються на основі знань. Високий рівень оволодіння знаннями та навичками дає змогу творчо застосовувати їх у практичній діяльності, сприяє удосконаленню вмінь.

Спираючись на дані теоретичного аналізу, визначаємо практичні вміння як здатність особистості цілеспрямовано, якісно та успішно здійснювати практичну діяльність, що ґрунтується на усвідомленому застосуванні знань, навичок, досвіду й цінностей.

На основі аналізу сучасних досліджень і практики виховної роботи в інтернатних закладах визначено зміст та основні напрями формування практичних умінь старшокласників: уміння економно вести домашнє господарство, управляти власним бюджетом, готувати їжу, робити покупки, утримувати помешкання у чистоті і порядку, доглядати за одягом і взуттям, гігієнічні вміння.

Відповідно до визначених напрямів формування практичних умінь у старшокласників шкіл-інтернатів в процесі дослідження використовувалися такі методи, як: бесіди, інформування, рольові ігри, тренінги, дискусії, розв'язання економічних задач, практичні вправи тощо. Їхня мета: сприяти формуванню у старшокласників понять і уявлень про сімейну економіку, бюджет сім'ї, розширенню знань вихованців щодо вирішення проблем домашнього господарювання, формування вмінь раціонального ведення господарства, планування сімейного бюджету, розумно витратити гроші, розраховувати баланс надходжень і витрат, розвивати навички планування, обліку та контролю бюджету, умінь складати меню та обчислювати його вартість, готувати страви, сервірувати стіл, прибирати оселю, прати, прасувати, зберігати та доглядати за одягом, взуттям, ремонтувати речі, робити дрібний ремонт у помешканні, надавати першу допомогу при побутових травмах тощо.

З метою інформування старшокласників проводилися міні-лекції. Інформування здійснювалось по черзі кількома окремими блоками, між якими застосовувались інші форми і методи: обговорення, вправи на засвоєння матеріалу, рольові ігри, робота в малих групах. Міні-лекції проводились за такими темами: «Принципи раціонального харчування», «Збалансованість харчового раціону», «Планування сімейного бюджету», «Розподіл доходів і витрат», «Споживчі кредити», «Принципи та умови споживчого кредитування» тощо.

Поширеною формою виховної роботи у практиці шкіл-інтернатів є бесіда. Під час бесіди педагог роз'яснює вихованцям норми та

правила поведінки, в учнів формуються уявлення про життєві цінності, виробляються власні оцінки, погляди, судження. Так, у процесі дослідно-експериментальної роботи проводились бесіди «Для чого людина харчується?», «Чому необхідно знати права покупців, споживачів?», «З чого складається добробут родини?» Нами враховувались умови результативної бесіди: актуальність обраної теми, відповідність виховним завданням та запитам старшокласників; інформація, що подається, повинна викликати роздуми та переживання вихованців; актуалізація та осмислення власного життєвого досвіду, мотивації своїх вчинків; запитання повинні зацікавити учнів, спрямувати їхню думку на аналіз знайомих життєвих явищ, активний обмін думками, узагальнення і висновки; створення атмосфери довіри, вільного висловлювання своїх думок.

Одним з ефективних методів формування у старшокласників практичних вмінь є спеціально організований тренінг – інтерактивний метод, за якого реалізується взаємодія, діалог педагога та учня. Мета проведення тренінгу: набуття знань щодо вирішення проблем домашнього господарювання, формування практичних умінь раціонального ведення господарства, розширення життєвого досвіду вихованців шкіл-інтернатів. У процесі групової взаємодії учні залучаються до активного обговорення нової інформації, відбувається пошук ефективних шляхів розв'язання поставлених проблем, формуються навички самостійного мислення й поведінки, здатність до прийняття рішень, до взаємодії. У неформальному спілкуванні змінюються погляди старшокласників на проблему, їхні думки, поведінка, формуються позитивне ставлення до практичних умінь, розвивається мотивація до саморозвитку особистості. Вихованці починають користуватися набутими знаннями та вміннями у повсякденній життєдіяльності. Особливістю тренінгу є спосіб отримання знань. Старшокласники не просто засвоюють знання, які подаються їм у готовому вигляді, а здобувають їх самостійно у процесі активної діяльності.

У виховній роботі використовуються різні види ігор: рольові, імітаційні, ділові. Вони дають можливість кожному отримати новий досвід і почуття, засвоїти нові навички поведінки. Виконуючи ті чи інші ролі, вихованці вчать застосовувати наявні знання, уміння й навички, відпрацьовують необхідні вміння, набувають практичного досвіду використання певних навичок в ігровій ситуації. У школах-інтернатах проводились ігри «За столом», «Прийом гостей» тощо. У рольових іграх учасники взаємодіють згідно із заданими ролями та обставинами. Педагог інструктує, що саме робить кожний учасник гри, спостерігає за грою, надає допомогу, організує обговорення результатів у формі групової дискусії. Серед переваг цього методу – можливість багато разів програти ситуацію, визначити найкращий

варіант дій, виправити помилки, виробити вміння й навички у процесі ігрової взаємодії, набути досвіду використання практичних умінь в ігровій ситуації, відпрацювати на практиці поведінку за столом, у гостей, набути впевненості у своїх силах під час практичних дій.

У сучасній виховній практиці широко використовується метод «мозкового штурму». Цей метод використовується для розв'язання поставлених проблем, пошуку нових ідей та шляхів вирішення проблемної ситуації. Під час «мозкового штурму» актуалізуються наявні у старшокласників знання, використовується власний досвід вихованців для розв'язання проблем. Мета «мозкового штурму» — заохотити до обговорення поставленої проблеми, до активного обміну ідеями, викликати щонайбільше думок, часом нестандартних, а можливо й фантастичних. Головне — стимулювання якомога більшої кількості нових ідей з поставленої проблеми, але без їх критики й оцінювання.

Важливе значення у формуванні у старшокласників практичних умінь має організація і проведення практичних занять. Практичні заняття проводилися за такою тематикою: «Уроки Мийдодира», «Велике прання», «Вчимося правильно прасувати», «Чисте взуття», «Ремонтуюмо одяг», «Дещо про ремонт у помешканні», «Харчовий раціон на добу», «Технології приготування страв», «Сервірування столу», «Приймаємо гостей» тощо. Учні вчилися застосовувати отримані знання і правила домашнього господарювання у власному житті, оволодівали певними прийомами і засобами, отримували досвід домашнього господарювання.

Провідним засобом формування практичних умінь є суспільно корисна діяльність. Вона спонукає дітей піклуватися про інших, проявляти ретельність і ошадливість, самостійність і відповідальність, ініціативу і наполегливість, сприяє формуванню гуманних стосунків, вияву дружніх почуттів. Суспільно корисна праця вихованців передбачає багатоманітність справ для колективу школи-інтернату, для інших людей. Залучення вихованців шкіл-інтернатів до різних видів трудової діяльності, різноманітність видів праці збагачують учнів життєво необхідними вміннями й навичками, дають змогу віднайти цікаву справу, сприяють диференціації інтересів учнів, формуванню працьовитості, дбайливості і відповідальності, розвитку їхніх здібностей і схильностей.

Виховне значення діяльності визначається тим, як вона мотивована, яка поставлена мета. Якщо мета незрозуміла вихованцю або не приймається ним, то мотив не виникає і діяльність не відбудеться. Отже, активність школярів має бути усвідомленою і вмотивованою. Завдання полягає в тому, щоб вихованець засвоїв об'єктивне значення своїх дій, щоб їхній об'єктивний зміст і суб'єктивне значення збігалися. Надання діяльності соціального значення є основою формування соціально ціннісної мотивації.

Виховна роль діяльності залежить від того, з якою метою і як вона організована, яку участь бере у ній вихованець: тільки суб'єкт діяльності може бути вихований. Діяльність повинна бути певним чином організована, мати певну мету, соціальну цінність, бути цікавою, посилююю, творчою, передбачати колективну взаємодію; вплив діяльності на особистість має контролюватись і вміло спрямовуватись педагогом; слід забезпечувати ціннісний характер відносин учасників діяльності.

Необхідною умовою організації суспільно корисної діяльності є організація і здійснення суспільно корисних справ на основі активізації роботи органів учнівського самоврядування. Самоврядування залучає учнівський колектив і кожного вихованця до організації свого життя і діяльності, до керування шкільними справами, до самовиховання. Воно привчає дітей приймати правильні рішення і відповідати за них, а не чекати або вимагати вирішення своїх проблем від педагогів. Використання у виховній роботі методу доручення забезпечує опосередкований вплив педагога на старшокласника через самоврядування, через первинний учнівський колектив, співробітництва з учнівським колективом в організації життєдіяльності вихованців шкіл-інтернатів.

У сучасних дослідженнях проблема формування практичних умінь в учнів розглядається у контексті підготовки їх до самостійного життя, як окремий компонент формування життєвої компетентності. Практичні вміння ми визначаємо як здатність особистості цілеспрямовано, якісно та успішно здійснювати практичну діяльність, що ґрунтується на усвідомленому застосуванні знань, навичок, досвіду й цінностей.

На основі аналізу наукових джерел і практики виховної роботи в школах-інтернатах окреслено зміст, форми, методи та основні напрями формування практичних умінь старшокласників, що стосуються всіх сторін організації власного життя і діяльності на побутовому рівні.

Перспективи подальших досліджень — організаційно-методична підготовка педагогів шкіл-інтернатів до формування у вихованців практичних умінь; застосування особистісно орієнтованих виховних технологій тощо.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. — К. : Либідь, 1997. — 376 с.
2. Ительсон Л. Б. Лекции по общей психологии / Лев Ительсон. — Владимир: Владимир. гос. пед. ин-т., 1970. — 268 с.
3. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк; [за ред. Л. Н. Проколенко]. — К. : Рад. шк., 1989. — 608 с.

4. Милерян Е. А. Психология формирования общетрудовых политехнических умений / Е. А. Милерян. — М. : Педагогика, 1973.— 299 с.
5. Педагогічний словник / [за редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д.]. — К. : Педагогічна думка, 2001. — 516 с.
6. Платонов К. К. Психология / К. К. Платонов, Г. Г. Голубев. — М. : Высш. шк., 1977. — 217 с.
7. Психологічний словник / [авт.-уклад. : В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова] ; за ред. Н. А. Побірченко. — К. : Наук. світ, 2007.— 274 с.
8. Якиманская И. С. Технология личностно-ориентированного образования / И. С. Якиманская. — М. : Сентябрь, 2000.— 176 с.
9. Ягупов В. В. Психологічний зміст понять «знання, навички та уміння» / В. В. Ягупов // Освіта. — 2003. — 28 травня — 4 червня.

Рассмотрены научные подходы к определению структуры умения и его взаимосвязи со знаниями и навыками. Раскрыта методика формирования практических умений у старшеклассников школ-интернатов; определены основные направления формирования практических умений; обосновано содержание, формы и методы формирования практических умений у старшеклассников школ-интернатов.

Ключевые слова: знания, умения, навыки, практические умения, старшеклассники, школы-интернат.

L. V. Yeremenko

Methods of Forming Practical Abilities of Senior Pupils of Boarding Schools

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskooho Str., Kyiv, Ukraine)

The article deals with the problem of forming practical abilities of boarding schools senior pupils. It discloses scientific approaches to determining the ability structure and its relationship with knowledge and acquired habits. The essence of the notion «practical abilities of senior pupils» is defined. Practical abilities of senior pupils mean the personality's capability to execute purposive, qualitative and successful practical activity based on the comprehensive application of skills, acquired habits, experience and values. On the basis of analysis of scientific sources and practical educational work at boarding schools, the contents and main trends of forming practical abilities of senior pupils of boarding schools, concerning all aspects of individual life and activity of boarding-school pupils in everyday life, are determined. The trends of forming practical abilities are the following ones: economic housekeeping, personal budget monitoring, distributing of housekeeping duties among the family members and performing these duties, cooking, shopping, keeping dwelling clean and in order, well-keeping of clothes and footwear, hygienic abilities. Forms and methods of forming practical abilities of senior pupils of boarding schools are substantiated. Methodology of applying these forms and methods in cultivating practical activity at comprehensive schools and boarding schools is revealed in this article.

Keywords: knowledge; skills; practical abilities; senior pupils; boarding school.

References

1. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionaty]. Kyiv: Lybid.

2. Itelson, L. B. (1970). *Leksii po obshchei psikhologii* [Lectures on General Psychology]. Vladimir: Vladimirskii gos. ped. institut.
3. Kostiuk, H. S. (1989). *Navchalno-vykhovnyi protses i psikhichni rozvytok osobystosti* [Educational Process and Psychic Development of Personality]. Kyiv: Radianska shkola.
4. Milerian, E. A. (1973). *Psikhologiia formirovaniia obshchetrudovykh politekhnicheskikh umenii* [Psychology of Formation of General Work Skills]. Moscow: Pedagogika.
5. Yarmachenko, M. D. (Ed.). (2001). *Pedahohichni slovnyk* [Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Pedahohichna dumka.
6. Platonov, K. K., & Golubev, G. G. (1977). *Psikhologiia* [Psychology]. Moscow: Vysshiaia shkola.
7. Pobirchenko, N. A. (Ed.). (2007). *Psikhologichni slovnyk* [Psychological Dictionary]. Kyiv: Naukovi svit.
8. Yakimanskaia, I. S. (2000). *Tekhnologiia lichnostno-orientirovannogo obrazovaniia* [Technology of Person-Oriented Education]. Moscow: Sentiabr.
9. Yagupov, V. V. (2003, May 28 – June 4). Psikhologichni zmist poniat «znannia, navychky ta uminnia» [Psychological Content of the Notions «Knowledge, Skills and Abilities»]. *Osvita*.